

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ช่างสิบหมู่ คือ กลุ่มคนในกรมช่างสิบหมู่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีความสามารถในการสร้างสรรค์ศิลปะไทยแบบ โบราณด้วยฝีมือประดิษฐ์งดงาม และสืบสานผลงานศิลปะไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมาสู่สมัยปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ผลงานของช่างสิบหมู่ในอดีตได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปวัฒนธรรมไทยอย่างหนึ่งซึ่งแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย เพื่อจรรโลงสถาบันชาติ สถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ ช่างสิบหมู่จึงมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดีและการศึกษาอันเป็นมรดกไทยที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง แต่ในปัจจุบันบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับช่างสิบหมู่นับได้ว่ามีจำนวนน้อยลง "ทั้งอาจไม่รู้จักหรือลืมความรู้เกี่ยวกับช่างสิบหมู่ที่ว่าช่างสิบหมู่คืออะไร"¹ มีความเป็นมาในสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างไร

จากการศึกษาเอกสารพบว่า เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2479 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายความหมายของช่างสิบหมู่ว่า ...ช่าง 10 หมู่ คำนี้เห็นจะไม่ใช่หมายความว่าในบ้านในเมืองมีช่างอยู่ 10 อย่าง อันชื่อต่าง ๆ ถ้าจะนับชื่อก็เห็นจะได้ไม่น้อยกว่า 108 อย่าง เข้าใจว่า กรมช่าง 10 หมู่ นั้น คือรวบรวมคนที่เปนช่าง ตั้งขึ้นเปนกรมช่าง แบ่งตาม

¹สมชาย นุ่มสอาด, "ประวัติช่างสิบหมู่," วารสารวัฒนธรรมไทย

ประเภทวิชาคนที่รวบรวมเข้าไว้ได้เป็น 10 หมู่ด้วยกันเท่านั้นเอง²...

ช่าง 10 หมู่เป็นแต่ชื่อกรมหที่รวบรวมช่างไว้มี 10 หมู่ด้วยกัน...³

การสันนิษฐานความหมายคำว่าช่างสิบหมู่ คือกรมหช่าง 10 หมู่ ที่รวบรวมกลุ่มช่างตามประเภทวิชาของช่างไว้ได้ 10 หมู่ นั้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่ากลุ่มช่างในกรมหช่าง 10 หมู่ นั้นจะต้องมีบทบาทในการสร้างสรรค์ และสืบสานงานของกรมหช่าง 10 หมู่ ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา เช่น การสร้างพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอรุณราชวราราม วัดเบญจมบพิตรสถิตมหาสีมาราม พระพุทธรูป เครื่องราชูปโภค เรือพระที่นั่งและราชรถในพระราชพิธีต่าง ๆ จิตรกรรมฝาผนัง ตู้พระไตรปิฎก หัวยุทโธปกรณ์ เป็นต้น ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน กรมหช่างสิบหมู่มีสภาพและบทบาทในการผลิตผลงานน้อยลง เนื่องจากผลกระทบจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น ศิลปวัฒนธรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลมากขึ้นในประเทศไทย⁴ และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในหมู่เจ้านาย ข้าราชการในราชสำนักและคหบดี⁵ ประกอบกับสภาพสังคม การปกครอง เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงจากสมัยโบราณ จึงทำให้งานช่างสิบหมู่มีความสำคัญน้อยกว่างานของช่างสิบหมู่ในสมัยโบราณ

อย่างไรก็ตาม ผลงานของช่างสิบหมู่ในอดีตก็ได้รับการอนุรักษ์ให้เป็นมรดกไทยตกทอดมาถึงปัจจุบัน ซึ่งมีศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ โบราณสถาน อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ ประทานพระยาอนุমানราชชน นิมิตครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2521), 1 : 6.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

⁴ สงวน รอดบุญ, "ช่างสิบหมู่," วารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 4 (เมษายน - กันยายน 2529): 154.

⁵ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, "ช่างสิบหมู่," ใน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), หน้า 108.

ที่แสดงภูมิปัญญาของช่างสิบหมู่ในอดีตให้อนุชนไทยได้ศึกษาหาความรู้จากผลงานของช่างสิบหมู่สมัยก่อนซึ่งถือว่าเป็นครูของช่างสิบหมู่ในปัจจุบัน คือ

- ช่างเขียน ผลิตผลงาน ภาพลายรดน้ำ จิตรกรรมฝาผนัง ภาพบนผ้าพระบฏ ภาพในคัมภีร์ ฯลฯ
- ช่างแกะ ผลิตผลงาน ดวงตราราชสีห์ ดวงตราคชสีห์ ดวงตราบัวแก้ว เครื่องถม แม่พิมพ์ปั๊มเงินหรือทอง บานหน้าต่าง ประติมากรรม หน้าบันของโบสถ์วิหาร ธรรมมาสน์ พระราชยาน โขนเรือ พระพุทธรูป ฯลฯ
- ช่างสลัก ผลิตผลงาน การสลักหยวก การแต่งเมรุ นัลบัลพาประกอบด้วย เครื่องสด กระจาด ฯลฯ
- ช่างปั้น ผลิตผลงาน การปั้นปูนหน้าบันของโบสถ์ พระนิรมิตดินเผา หัวฤๅษี หัวโขน รูปสัตว์หิมพานต์ ฯลฯ
- ช่างหุ่น ผลิตผลงาน หุ่นหลวง หุ่นกระบอก หัวโขน โคมไฟ ฯลฯ
- ช่างหล่อ ผลิตผลงาน กลองมโหระทึก พระพุทธรูป รูปสัตว์หิมพานต์ กระจาดรูป เชิงเทียน ระฆัง ฯลฯ
- ช่างปูน ผลิตผลงาน ศาสนสถานต่าง ๆ ลายปูนปั้น พระพุทธรูป ภาพปูนปั้น ฯลฯ
- ช่างรัก ผลิตผลงาน เครื่องเขิน บานประตูมุก เครื่องมุก ธรรมมาสน์-ประดับกระจก หัวโขน ฯลฯ
- ช่างบุ ผลิตผลงาน มงกุฎกษัตริย์ กระจาดทอง ถาดทองเหลือง ชั้นน้ำ บาตร เครื่องราชูปโภค เจดีย์ อาวุธโบราณ ฯลฯ
- ช่างกลึง ผลิตผลงาน กลองแอก งาช้าง ตลับงากลึง ฯลฯ^๑

^๑วิทย์ นิณคันเงิน, ชีวิตไทย : ช่างสิบหมู่ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2525), หน้า 13-20.

การศึกษาผลงานของช่างสิบหมู่ในสมัยโบราณดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามการศึกษาแผนโบราณ เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมไทย อาชีพของชาวไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในวงศ์สกุลของชาวบ้าน ตามท้องถิ่นต่าง ๆ อันเป็นมรดกทางการศึกษาที่สืบทอดกันมาแต่โบราณจนกระทั่งเป็นชื่อท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น บ้านบาตร บ้านพาน บ้านปูน บ้านบุ บ้านช่างหล่อ⁷ นอกจากการศึกษาจากบ้านตามท้องถิ่นดังกล่าวแล้วประชาชนยังสามารถศึกษาวิชาช่างสิบหมู่จากวัดได้อีกแหล่งหนึ่ง เพราะวัดเป็นศูนย์รวมผลงานของช่างสิบหมู่ เช่น โบสถ์วิหาร หอพระไตรปิฎกที่เป็นผลงานของช่างปูน ช่างแกะสลักช่างเขียน จากฝีมือของช่างในกรมช่างสิบหมู่เกือบทั้งสิ้น⁸ ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์และเจ้านายสามารถศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในราชสำนัก วัง คือวังของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ทำการกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร⁹

จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามการศึกษาแผนโบราณนั้นมี บ้าน วัด และวังเป็นสถานศึกษา บิดามารดา ช่างพื้นเมือง พระสงฆ์ พระบรมวงศานุวงศ์ มุขนายก* ช่างหลวงเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาช่างสิบหมู่แก่ชาวบ้าน ชาววัด และชาววัง เนื่องจากโครงสร้างของสังคมไทยที่มีบ้านเป็นแหล่งวิชาอาชีพ วัดเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านและชาววังที่เป็นศูนย์กลางการปกครองของประเทศ โดยมี "กษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของชีวิต"¹⁰

⁷ รong ศยามานนท์ และคนอื่น ๆ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2507), หน้า 9.

⁸ ซาลี ศิลปวีรมณี, "บทบาทของวัดในสังคมไทยที่ผ่านมา," สารพัฒนาหลักสูตร ฉบับที่ 102 (กันยายน 2533): 51.

⁹ สมชาย พุ่มสอาด, "ประวัติช่างสิบหมู่," ใน วัดกษัตราธิราชวรวิหาร หน้า 28.

*มุขนายก คือ นายใหญ่ นายเดิมที่ตนสังกัดอยู่

¹⁰ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "สังคมไทย," ใน ลักษณะไทย (กรุงเทพมหานคร: ธนาคารกรุงเทพ, 2525), 1: 5-6.

นับตั้งแต่รัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามการศึกษาแผนโบราณได้พัฒนาเป็นการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนตามระบบการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีการจัดตั้งสโมสรช่างเพื่อฝึกหัดบุคคลเป็นช่างเขียน ช่างแกะ ช่างปั้น ช่างกลึง ช่างประดับมุก ช่างถม การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ดังกล่าวมีความเจริญพอสมควรที่จะจัดเป็นระบบโรงเรียนได้ ดังนั้นใน พ.ศ. 2454 สำนักราชเลขาธิการได้เสนอให้โอนสโมสรช่างให้แก่กระทรวงธรรมการ เพื่อฝึกหัดครูสำหรับสอนวิชาการฝีมือตามหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2454 กระทรวงธรรมการจึงสร้างโรงเรียนถวายพระพุทธรเจ้าหลวง ประกอบด้วยโรงงานช่างเขียน ช่างปั้นเพื่อเป็นสถานที่ฝึกงานและรับจ้างทำงานภายนอก ครั้น พ.ศ. 2456 รัชกาลที่ 6 ได้พระราชทานนามว่า "โรงเรียนเพาะช่าง"¹¹ เพื่อส่งเสริมวิชาช่าง¹² ซึ่งผู้วิจัยเชื่อมั่นว่าเพื่อเป็นการฟื้นฟูวิชาช่างสิบหมู่จากพื้นฐานอาชีพดั้งเดิมของคนไทยตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹³ ตลอดจนแนวคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ¹⁴ ในระยะแรก โรงเรียนเพาะช่างมีการสอนวิชาปั้น วิชา

¹¹ สุจิตร์งานวันกำเนิดโรงเรียนเพาะช่าง 7 มกราคม 2493 (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยโฆษณา, 2493), หน้า 1-6.

¹² ดวงเดือน นีศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า 113.

¹³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 50.2/20 เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องรายงานการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456 (7 มกราคม 2456)

¹⁴ วารี ธีรจิตร, แนวคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 23.

แกะสลัก วิชาช่างรูปพรรณ วิชาช่างกลึง วิชาช่างเขียน¹⁵ ครั้น พ.ศ. 2465-2472
 เปิดสอนวิชาเพิ่ม คือวิชาช่างมุก วิชาช่างลายรดน้ำ วิชาช่างถม วิชาช่างลงยา ใน พ.ศ.
 2477 มีการปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาช่าง¹⁶ ที่เป็นโรงเรียนมัธยมวิสามัญศึกษาชั้นสูง¹⁷
 ต่อมา พ.ศ. 2482 ปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาช่าง พ.ศ. 2499 มีหลักสูตรอาชีวศึกษาชั้นสูง
 และประโยควิชาชีพชั้นสูง ในแผนกจิตรศิลป์และแผนกหัตถกรรม จนกระทั่ง พ.ศ. 2515
 ปรับปรุงเป็นหลักสูตรระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ในคณะวิชาศิลปประจำชาติ
 และคณะวิชาหัตถกรรม ครั้น พ.ศ. 2519 ได้ยกเลิกหลักสูตรระดับประโยควิชาชีพ (ปวช.)
 ส่วนการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ดำเนินการสอนมาจนถึงปัจจุบัน¹⁸
 ในความรับผิดชอบของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า การศึกษาวิชาดังกล่าวในโรงเรียนเพาะช่างนั้น กล่าวได้ว่าเป็น
 การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน แต่มิได้ระบุโดยตรงว่าเป็นหมวดวิชาหรือ
 หลักสูตรแผนกช่างสิบหมู่ อีกทั้งเป็นโรงเรียนแห่งแรกและแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีการ
 ศึกษาวิชาช่างสิบหมู่โดยตรง เพื่อศึกษาวิชาอาชีพมาจนกระทั่งทุกวันนี้

อนึ่ง ในช่วงระยะเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น
 รัฐบาลประกาศพระราชบัญญัติตั้งกรมศิลปากร อีกกรมหนึ่งในกระทรวงธรรมการ ซึ่งมีหน้าที่
 รับผิดชอบในการบำรุงรักษาส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ มีกองประณีตศิลปกรรมรับผิดชอบ

¹⁵อำนาจ เย็นสบาย, ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยของรัตนโกสินทร์
 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2524), หน้า 52-54.

¹⁶โรงเรียนเพาะช่าง, ใน เพาะช่าง 72 ปี 7 มกราคม 2528
 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2527), หน้า 17-20.

¹⁷จรรยา วงศ์สายัณห์, ระบบการศึกษาไทยในระบอบรัฐธรรมนูญช่วง พ.ศ. 2475-
 2520 (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., 2532) หน้า 5.

¹⁸"การศึกษาในโรงเรียนเพาะช่าง 72 ปี (พ.ศ. 2456-2528)," ใน
นิทรรศการศิลปหัตถกรรมเพาะช่าง ครบรอบ 72 ปี (ม.ป.ท., 2528).

ส่งเสริมงานช่างปั้น ช่างเขียน ช่างรัก¹⁹ และจัดการศึกษาเป็นครั้งแรกในโรงเรียนประณีตศิลปกรรม โดยเปิดสอนแผนกช่างเขียน แผนกช่างปั้น²⁰ ครั้น พ.ศ. 2477 กรมศิลปากรยกเลิกกองประณีตศิลปกรรมและจัดตั้งกองโรงเรียนศิลปากร²¹ โดยมีการจัดการศึกษาวิชาช่างปั้น วิชาช่างเขียน วิชาช่างรักในโรงเรียนศิลปากร²² แต่มีสภาพการศึกษาเป็น "...วิชาช่างจิตรกรรมช่างปฏิมากร ช่างสีเคลือบและช่างรัก..."²³ อันเป็นกำเนิดของมหาวิทยาลัยศิลปากรใน พ.ศ. 2486 ซึ่งมีใช้การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามขอบเขตของการวิจัยนี้

¹⁹ รอง ศยามานนท์ และคนอื่น ๆ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 หน้า 797-798.

²⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 0701.36/98 เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องระเบียบการวิจิตรศิลป์แห่งกรมศิลปากร ช่างเขียน ช่างปั้น และช่างตกแต่ง.

²¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 6/5 เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องเสนอร่างพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมศิลปากร 1 กับกำหนดอัตราเงินเดือนข้าราชการพลเรือนสามัญ 1 และกำหนดการคัดเลือกบุคคลเพื่อบรรจุตำแหน่งที่มีเหตุพิเศษ (14 ธันวาคม 2477)

²² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 0701.31/12 เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องตั้งโรงเรียนศิลปากร (2478-2482)

²³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2)ศธ. 15.4/8 เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลในระยะ 6 เดือนหลัง พ.ศ. 2481 (14 เมษายน-30 พฤษภาคม 2482).

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมศิลปะของไทยใน พ.ศ. 2495²⁴ จึงมีผลทำให้กรมศิลปากรได้ตระหนักว่า การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่เป็นส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดมาแต่โบราณ กรมศิลปากรจึงเห็นควรมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการถ่ายทอดวิชาช่างสิบหมู่ไว้เพื่อปฏิบัติงานช่างสิบหมู่ที่เป็นศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและโบราณสถานซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศ ดังนั้นใน พ.ศ. 2496 โรงเรียนศิลปศึกษา สังกัดกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากรจึงเปิดสอนแผนกช่างสิบหมู่โดยตรง²⁵ แต่ดำเนินการสอนได้เพียง 2 ปี จึงต้องยุบแผนกเพราะมีผู้เรียนน้อย ไม่มีครูผู้สอนวิชาช่างสิบหมู่²⁶ ต่อมา พ.ศ. 2500 โรงเรียนนี้ได้เปลี่ยนชื่อว่า โรงเรียนศิลปศึกษาเตรียมมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2504 ได้เปลี่ยนชื่อว่า โรงเรียนช่างศิลป์ ในความรับผิดชอบของกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร ที่มีการสอนวิชาช่างสิบหมู่เป็นรายวิชา คือ วิชาภาพลายไทย วิชาลายรดน้ำ วิชางานรักสี วิชาศิลปะไทย วิชาสถาปัตยกรรมไทย ครั้น พ.ศ. 2519 โรงเรียนช่างศิลป์ได้ยกฐานะเป็นวิทยาลัยช่างศิลป์มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งมีการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรศิลปศึกษาชั้นกลาง และประกาศนียบัตรศิลปศึกษาชั้นสูง²⁷

²⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2)ศธ. 15.2.1/39 เอกสารสำนักงานปลัด-
กระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการอบรมให้รู้จักในเรื่องชาตินิยม (25 ตุลาคม 2495-
26 มีนาคม 2496)

²⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 0701.36/100 เอกสารสำนักงานปลัด-
กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องหลักสูตรโรงเรียนศิลปศึกษา

²⁶ กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร, ช่างสิบหมู่ (กรุงเทพมหานคร: กองหัตถศิลป์
กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.), หน้า 9.

²⁷ คู่มือนักเรียน-นักศึกษาวิทยาลัยช่างศิลป์ (กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์,
2534), หน้า 13-16.

นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2531 กองศิลปศึกษาได้จัดตั้งสถานศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ ศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่สุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี ตามพระราชดำริในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเป็นศูนย์รวมช่างสิบหมู่และฝึกอบรมช่างศิลปะสาขาต่าง ๆ โดยเปิดสอนวิชาช่างแกะสลัก วิชาช่างหล่อ และวิชาช่างรัก ตั้งแต่ปีการศึกษา 2533 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน²⁸

อนึ่ง ในปีการศึกษา 2536 นี้ วิทยาลัยช่างศิลป์มีโครงการขยายการศึกษาเพื่อรักษาและเผยแพร่ศิลปวิทยาการอันเป็นวัฒนธรรมของชาติ²⁹ ซึ่งมีโครงการการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ร่วมอยู่ในโครงการนี้

จึงกล่าวได้ว่า กรมศิลปากรจัดการศึกษาในระยะแรกที่โรงเรียนประณีตศิลป์ โรงเรียนศิลปากร ซึ่งมีใช้การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน หลังจากนั้นจึงมีการสอนแผนกช่างสิบหมู่โดยตรงที่โรงเรียนศิลปศึกษา ระหว่าง พ.ศ. 2496-2498 หลังจากนั้น กองศิลปศึกษาจึงเปิดการสอนวิชาช่างสิบหมู่ นอกระบบโรงเรียนที่ศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่-สุพรรณบุรี ในจังหวัดสุพรรณบุรีตั้งแต่ พ.ศ. 2533 อีกทั้งจะมีโครงการเปิดสอนแผนกช่างสิบหมู่ในระดับอุดมศึกษา ณ วิทยาลัยช่างศิลป์ ในปีการศึกษา 2536

การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยพบว่า กระทรวงศึกษาธิการได้ตระหนักถึงความสำคัญในการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมไทยแขนงหนึ่งที่ปรากฏในสังคมไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางอาชีพดั้งเดิมของไทย ด้วยวิธีการศึกษาแผนโบราณและพัฒนามาเป็นการศึกษา

²⁸ กรมศิลปากร, รายงานผลการจัดนิทรรศการและการแสดงศิลปวัฒนธรรมของสถานศึกษาในสังกัดกรมศิลปากร ปี 2533 (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 59.

²⁹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535-2539 (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535), หน้า 147.

ในระบบโรงเรียนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ณ โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนช่างศิลป์ ระหว่าง พ.ศ. 2456-2532 แต่การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนดังกล่าวนี้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามสังคมและวัฒนธรรมไทยแต่ละยุคสมัย ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาในการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ฉะนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงจำเป็นต้องใช้ความพยายามหาวิธีการปรับปรุง และแก้ไขปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน เพื่อให้การศึกษาเกิดประสิทธิผลตามแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เช่น แผนระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ซึ่งต้องการส่งเสริมให้ประชาชนมีความสำนึกในการอนุรักษ์ท่วงแขนงมรดกศิลปวัฒนธรรม³⁰ โดยที่การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสืบทอดวิชาช่างสิบหมู่จากสมัยโบราณ อันเป็นมรดกไทยให้แก่อนุชน เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยต่อไป แต่ผลของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนบางสมัย ปรากฏว่า "...ผู้คนที่มีความรู้ความสามารถ เรื่องช่างสิบหมู่มีอยู่น้อยมาก แทบจะไม่มีเหลือเพียงพอสำหรับการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานและโบราณวัตถุที่กำลังเสื่อมโทรมในปัจจุบัน..."³¹

จากความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 นั้น ผู้วิจัยพิจารณาว่าเป็นปัญหาวิจัยที่น่าสนใจ และใคร่ศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 ในเชิงประวัติศาสตร์นั้นมีคุณค่าอย่างยิ่ง เพื่อสะท้อนภาพการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในอดีตอันเป็นภูมิปัญญาไทยที่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และเข้าใจถึงสภาพการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีความสัมพันธ์มาจากอดีต นอกจากนี้การวิจัย

³⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) (กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวง, ม.ป.ป.),

³¹ วีระ บำรุงรักษ์, "วิวัฒนาการของนโยบายทางการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรมไทย," ใน 25 ปี การวางแผนกระทรวงศึกษาธิการ (กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2534), หน้า 50.

ดังกล่าวไม่มีผู้ใดศึกษา ทั้งการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติการศึกษา จึงเป็นการวิจัยครั้งแรกในด้านการศึกษาของสาขาพื้นฐานการศึกษา เพื่อค้นคว้าหาหลักฐาน และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ตลอดจนปัญหาการศึกษาและวิธีการแก้ไขปัญหาการศึกษาโดยกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการเชื่อมโยงข้อมูลการศึกษาวิชาอาชีพในประวัติการศึกษาไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น อันเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนทั้งปัจจุบันและอนาคต ดังที่นักประวัติศาสตร์ไทยผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า "...อดีตเป็นส่วนที่สัมพันธ์แนบแน่นกับปัจจุบันและอนาคต เราจะทำอะไรในปัจจุบันและอนาคตไม่ได้โดยปราศจากความรู้จากอดีต..."³²

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และพัฒนาการของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532
2. เพื่อศึกษาอุปสรรค ปัญหา และการแก้ไขปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาระดับมหภาคในภาพรวมของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532

³² นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์และการวิจัยประวัติศาสตร์," ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 235.

2. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึง พ.ศ. 2532 ซึ่งปัจจุบัน คือ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต-เพาะช่าง สังกัดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล และวิทยาลัยช่างศิลป์ สังกัดกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร ซึ่งสถานศึกษาทั้ง 2 โรงอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ

3. ผู้วิจัยศึกษาตามหลักฐานประวัติศาสตร์เท่าที่มีการบันทึกไว้และปรากฏในประเด็นของจุดมุ่งหมายการศึกษา หลักสูตร การสอน การเรียน การประเมินผลและอาชีพของผู้จบการศึกษา

4. ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองเกี่ยวกับช่างสิบหมู่ และพื้นฐานทางการศึกษา ระหว่างรัชกาลที่ 6 จนถึงปัจจุบัน เพื่อการวิเคราะห์และตีความข้อมูลตามหลักการพื้นฐานการศึกษา

5. ระยะเวลาของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนคือ พ.ศ. 2455-2532 ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในโรงเรียนเพาะช่าง แล้วพัฒนามาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2532) หลังจากนั้นจึงมีสถานศึกษานอกระบบโรงเรียนของกรมศิลปากรคือ ศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่สุพรรณบุรีที่เปิดสอนวิชาช่างสิบหมู่ตั้งแต่ปีการศึกษา 2533 ซึ่งมีได้อยู่ในขอบเขตของการวิจัยนี้

คำจำกัดความในการวิจัย

การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ หมายถึง ลักษณะการอบรม การฝึกฝน การเล่าเรียน วิชาอาชีพช่างศิลป์ไทยประเภทวิชาช่างสิบหมู่ เช่น "ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างรัก ช่างบุ ช่างปูน"³³

³³ กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2521),

การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาในระบบที่จัดเป็นองค์การ มีวัตถุประสงค์ ครู นักเรียน และอาคารเรียน³⁴ ซึ่งผู้วิจัยหมายถึงการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในโรงเรียนเพาะช่างและโรงเรียนช่างศิลป์ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์* หมายถึง วิธีการศึกษาค้นคว้าหาข้อเท็จจริงและสาเหตุของเรื่องราวการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงระหว่างเวลา เหตุการณ์ สถานที่ บุคคล ที่เป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาหาข้อเท็จจริงและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกไว้เท่าที่ผู้วิจัยสามารถค้นคว้าและศึกษาได้ ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) ที่มีลักษณะการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) มีขั้นตอนการวิจัยดังนี้ คือ

³⁴ กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ, ประมวลศัพท์บัญญัติวิชาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2518), หน้า 76.

* นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม นิลยยะ กล่าวว่า การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์คือการแยกแยะข้อเท็จจริงด้วยวิธีต่าง ๆ จนสามารถมองเห็นความสัมพันธ์กันของข้อเท็จจริงเหล่านั้น ซึ่งมีเหตุผล และน่าจะตรงกับความเป็นจริงที่สุด การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์จึงเป็นวิธีการนำไปสู่การสังเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ ส่วนวินา เอี่ยมประไพ อธิบายการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์คือ การค้นหาสาเหตุของเหตุการณ์ใน ประวัติศาสตร์.

1. การกำหนดปัญหาการวิจัย ผู้วิจัยตั้งประเด็นปัญหาการวิจัยว่า การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนมีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีพัฒนาการทางการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนอย่างไร การดำเนินการศึกษามีอุปสรรคปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาในการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 อย่างไร

2. การรวบรวมหลักฐานและข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมหลักฐานและข้อมูลเกี่ยวกับช่างสิบหมู่ การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่สมัยโบราณ การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ตลอดจนสภาพทางสังคม การปกครอง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทย ระหว่าง พ.ศ. 2456-2532 โดยวิธีการดังนี้

2.1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยศึกษาหลักฐานและข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประเภทลายลักษณ์อักษร ที่เป็นเอกสารชั้นต้น ได้แก่ จารึก ตำนาน พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารการปกครอง บันทึกส่วนบุคคล จดหมายเหตุ ชีวประวัติ ฯลฯ ในประเด็นการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามการศึกษาแผนโบราณ และเอกสารรัชกาลที่ 5 เอกสารรัชกาลที่ 6 เอกสารรัชกาลที่ 7 ในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการ เอกสารสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เอกสารกรมศิลปากร เอกสารของโรงเรียน-เพาะช่าง เอกสารของโรงเรียนช่างศิลป์ วิทยากรย์ อาชีวะสาร ฯลฯ ทั้งที่เป็นระเบียบคำสั่ง ประกาศ รายงาน บันทึก หนังสือราชการ หลักสูตร เป็นต้น ในประเด็นการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 นอกจากนี้ผู้วิจัยศึกษาหลักฐานเอกสารชั้นรอง เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงบางประการของเอกสารชั้นต้น อาทิ ราชกิจจานุเบกษา วารสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย ฯลฯ ซึ่งมีแหล่งรวบรวมหลักฐานคือ

1. หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอวิชาวุฒานุสรณ์
2. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น สถาบันวิทยบริการ ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร (วังท่าพระ) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
3. ห้องสมุดสิ่งพิมพ์กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ห้องสมุดกรมอาชีวศึกษา
4. วิทยาลัยช่างศิลป์ และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง
5. กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

6. ฝ่ายช่างสิบหมู่ กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร (จังหวัดนครปฐม)
7. ศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่สุพรรณบุรี (จังหวัดสุพรรณบุรี)
8. ห้องสมุดวัฒนธรรม ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

2.2 การวิจัยประวัติศาสตร์มุขปาฐะ (Oral History) เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีการบันทึกไว้ไม่มากนัก ผู้วิจัยจึงรวบรวมข้อมูลประเภทคำบอกเล่าจากบุคคลร่วมสมัย เพื่อเสริมข้อมูลจากเอกสารให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น ผู้สอน ผู้เรียน ในแผนกช่างสิบหมู่ โรงเรียนศิลปศึกษา สังกัดกรมศิลปากร และโรงเรียนเพาะช่าง

3. การคัดเลือกหลักฐานและข้อมูล ผู้วิจัยประเมินค่าและเลือกหลักฐาน ข้อมูลโดยมีหลักการและเกณฑ์ คือ

- การวิพากษ์ภายนอก (external criticism) ที่เป็นการพิจารณาหลักฐานตามลักษณะภายนอก อาทิ ใครเป็นผู้สร้างหลักฐาน เป็นบุคคลที่เชื่อถือได้เพียงใด เป็นหลักฐานร่วมสมัยหรือไม่ มีการพิมพ์หลายครั้งหรือไม่ เพื่อคัดเลือกหลักฐานและข้อมูลที่แท้จริง เชื่อถือได้

- การวิพากษ์ภายใน (internal criticism) ที่เป็นการพิจารณาข้อมูลในหลักฐานว่าถูกต้องหรือไม่ ผู้บันทึกมีวัตถุประสงค์อะไร มีความหมายแท้จริงอย่างไร ส่วนใดเป็นข้อเท็จจริงที่ปราศจากความรู้สึก ความคิดเห็น อารมณ์ของผู้บันทึก

วิธีการดังกล่าวทำให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรง เชื่อถือได้ ทั้งนี้เพราะได้ลดอคติของผู้สร้างหลักฐานและข้อมูล ตลอดจนความลำเอียงของผู้วิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาและวิเคราะห์ตามประเด็นต่าง ๆ ของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีสาเหตุมาจากการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ตามการศึกษาแผนโบราณใช้หรือไม่ ตลอดจนมีสภาพการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนที่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายการศึกษา หลักสูตร การสอน การเรียน การประเมินผล และอาชีพผู้จบการศึกษา

5. การตีความข้อมูล ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาตีความโดยการอธิบาย ประวัติความเป็นมาและสภาพของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 ที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างเหตุการณ์ บุคคล เวลา และสถานที่ เพื่ออธิบาย สาเหตุและผลของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 ที่มีพัฒนาการทางการศึกษา อุปสรรค ปัญหา และวิธีการแก้ไขปัญหาของกระทรวงศึกษาธิการ

6. การเรียบเรียงและสรุปผลการวิจัย เมื่อผู้วิจัยศึกษาข้อเท็จจริงตามหัวข้อ การวิจัย โดยผ่านขั้นตอนระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์แล้ว ผู้วิจัยจึงนำเสนอข้อมูลตาม ลำดับเวลาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2455-2532 รวม 5 บท คือ

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 ประวัติความเป็นมาของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในการศึกษา
แผนโบราณ ระหว่างพุทธศักราช 1800-2454

บทที่ 3 พัฒนาการการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน

บทที่ 4 อุปสรรค ปัญหา และการแก้ไขปัญหการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ใน
ระบบโรงเรียน ระหว่างพุทธศักราช 2455-2532

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ข้อจำกัดของการวิจัย

1. ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484-2488) ผู้วิจัยไม่พบหลักฐานที่เป็นเอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับโรงเรียนเพาะช่าง ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนเพาะช่างถูกระเบิดระหว่างสงครามจึงทำให้หลักฐานต่าง ๆ ของโรงเรียนสูญหาย

2. การรวบรวมหลักฐานจากการบอกเล่าของบุคคลร่วมสมัยในช่วงเวลาการพัฒนา การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนระหว่าง พ.ศ. 2456-2475 นั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการ รวบรวมข้อมูลประเภทคำบอกเล่าจากหลักฐานเอกสารต่าง ๆ เช่น อัตชีวประวัติ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. เข้าใจความเป็นมาของการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ปัจจัยและพัฒนาการ การศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน ระหว่าง พ.ศ. 2456-2532
2. เข้าใจปัญหาและความพยายามในการแก้ไขปัญหาการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ใน ระบบโรงเรียน เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียนให้มี ประสิทธิภาพในโอกาสต่อไป
3. เป็นการรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ ในระบบโรงเรียนอันเป็นประโยชน์ในการวิจัยต่อไป
4. ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคม การปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่มีผลกับการศึกษาวิชาช่างสิบหมู่ในระบบโรงเรียน